

παιδείας, έγερτικοῦ τῶν συνειδήσεων, δοξαστικοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ αὐτοδύναμου λογισμοῦ του (σσ. 273-280).

Κ. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ
(Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν)

Βασίλη ΒΙΤΣΑΞΗ, *Ὁ στοχασμὸς καὶ ἡ πίστις. Ἀρχαιότητα-Χριστιανισμός*, 2 τόμ., Ἀθήνα, Ἑστία, 1991, 299 καὶ 493 σσ.

Ἀξίζει νὰ ἐπισταθῇ ἡ προσοχὴ ἐπὶ μιᾶς κατὰ τὴν γνώμην μου σημαντικώτατης φιλοσοφικῆς συμβολῆς, συμβολῆς ποὺ περιέχεται στὸ πρόσφατα κυκλοφορήσαν δίτομο ἔργο τοῦ πρέσβεως κ. Βασίλη Βιτσαξῆ ὁποῖος ἐπὶ δεκαετίες ὁλόκληρες ἐπιτυχῶς ἠναλώθη ὄχι μονάχα στὴν ἀξιοπρεπῇ ἐκπροσώπησιν τῆς Ἑλλάδος στὶς χῶρες ὅπου ὑπηρέτησεν, ἀλλὰ καὶ στὴν δημιουργία πνευματικῶν φιλελληνικῶν ἐστιῶν ἐδραιωθεῖσων ἐπὶ αὐστηρῶς ἀνθρωπίνων, ἀλλὰ καὶ διαρκουσῶν, σχέσεων. Ὁ κ. Βιτσαξῆς ἔχει τύχει παγκόσμιας προβολῆς καὶ ἀναγνωρίσεως χάρις στὰ ποιήματά του, τὰ δοκίμιά του καὶ τὶς φιλοσοφικὰς καὶ θρησκευτολογικὰς του μελέτες. Τὰ περισσότερα τῶν ἔργων του ἔχουν ἤδη μεταφρασθῇ ἢ διατελοῦν ὑπὸ μετάφρασιν σὲ πλεῖστες γλῶσσες. Ὡς ἐκ τούτου, δὲν παρουσιάζω ἔργο συγγραφέως ἀγνώστου, ἀλλ' ἀντιθέτως ἔργο μύστου, καὶ τὸ ὅποῖον, πέρα τῶν αὐτοτελῶν ἐσωτερικῶν του ἀρετῶν, συνοψίζει τὰ προηγούμενα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀξιοποιεῖ περαιτέρω. Τὸ νέο ἔργο του, 792 σελίδων συνολικῶς, ὁ κ. Βιτσαξῆς ἐπιγράφει *Ὁ στοχασμὸς καὶ ἡ πίστις*, προσθέτοντας τὸν ὑπότιτλον: *Ἀρχαιότητα-Χριστιανισμός*. Ἐξοχος γνώστης τῆς Ἰνδικῆς διανοήσεως — ἃς ἀναφερθῇ ἐδῶ ἓνα ἀπὸ τὰ προηγούμενα ἔργα του: *Πλάτων καὶ Οὐπανισάδες*, ποὺ καθιστοῦσε ἤδη μὲ διαύγειαν, προσιτὴ τὴν σχέσιν τῆς διανοήσεως αὐτῆς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν—, ὁ συγγραφεὺς χωρεῖ στὴν συγκριτικὴν ἀποτίμησιν τῶν κοινῶν σημείων στὰ ὅποια οἱ δύο στοχαστικὰς παραδόσεις συναντῶνται· σημείων ποὺ καθ' ἑαυτὰ προσδιορίζονται μέσ' ἀπὸ συγκεκριμένους ἔννοιους διατυπωμένους, μὲ τρόπον ὁμόλογον, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ διάφορον, καὶ ποὺ συνιστοῦν ἀληθινούς κοινούς τόπους δραστηριοποιήσεως τῶν ἀντιστοίχων συνειδήσεων. Ἡ δομὴ τοῦ ἔργου δηλαδὴ συγκροτεῖται ἀπὸ τὴν βασικὴ σύγκρισιν τῶν ἑλληνικῶν καὶ τῶν Ἰνδικῶν ἀντιλήψεων ἐπὶ σειρᾷ οὐσιωδῶν προβλημάτων· ἐπὶ τῆς δίσημης αὐτῆς βάσεως ὁ συγγραφεὺς ἐπιθέτει τὸ μεταγενέστερον ἐποικοδόμημα τοῦ χριστιανισμοῦ, ὥστε ἡ περαιτέρω ἔρευνά του νὰ καθίσταται τρίσημη· μ' ἄλλους λόγους, νὰ εἶναι ὁ ἴδιος σὲ θέσιν νὰ διακρίνει ὅσα ἡ χριστιανικὴ διάνοησις ὀφείλει σ'

ἐκάτερην παράδοση. Πρέπει ἐξ ἀρχῆς νὰ τονισθῇ ἡ ὀρθότης τῆς ἐρευνητικῆς αὐτῆς δομῆς, κυρίως ἀπὸ πλευρᾶς ἐπιστημολογικῆς, καθ' ὃ μέτρον αὐτὴ στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀναμφισβήτητης ἱστορικῆς πραγματικότητος τὴν ὁποίαν ἡ ἴδια αὐτὴ δομὴ σέβεται πιστά. Ἀπὸ πλευρᾶς μεθοδολογικῆς, πάλιν, ἡ γενικὴ θεώρηση ἐστιάζεται σ' ὠρισμένα καίρια θέματα-πόλους περὶ τὰ ὁποῖα ἡ ἔρευνα ὁργανώνεται, ὥστε ἡ προσπάθεια τοῦ συγγραφέως νὰ μὴν διαχέεται σὲ μεμονωμένες ἄσκοπτες ἀναζητήσεις εὐτελειῶν. Τὰ θέματα αὐτὰ ἀναφέρονται, μὲ τὴν σειρὰ κατὰ τὴν ὁποίαν ἐξετάζονται, στὴν ἀποκάλυψη, στὴν λύτρωση, στὸν χρόνο, στὸν τριαδικὸν τοῦ ἀπολύτου καί, τέλος, στὴν ἴδια τὴν ἔννοια τοῦ ἀπολύτου. Ὅ,τι προέχει εἶναι ὅχι τόσο ἡ παρακολούθηση τῶν ἐπὶ μέρους περιεχομένων τοῦ ἔργου, πρᾶγμα εὐχερῶς ἐφικτὸ ἀπὸ τὴν ἀπλὴν ἀνάγνωση τοῦ σχετικοῦ πίνακος, ὅσον ὁ τονισμός, ἀλλὰ κ' ἡ ἔξαρση τῆς ἀξιέπαινης πρωτοτυπίας τῆς μεθόδου τὴν ὁποίαν ὁ συγγραφεὺς ἀκολούθησε προκειμένου νὰ δαμάσει τὸ χάος τῶν διαθέσιμων πληροφοριῶν, καὶ νὰ συγκροτήσῃ ἀπ' αὐτὸ δημιουργικὰ ἓναν κόσμον ἐπιστημονικῶς ἄψογον καὶ νοηματικῶς ὑπηγμένον ὑπὸ ἐνιαῖα κριτήρια ἀδιαμφισβήτητα. Τὸ μεθοδολογικῶς σημαντικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ἐργασίας τοῦ κ. Βιτσαξῆ εἶναι ἡ ἐξ ἀρχῆς διάκριση κ' ἡ ἐν συνεχείᾳ παρακολούθηση τῆς διαίτης τῶν παντοίων στοχαστικῶν ρευμάτων, φιλοσοφικῶν καὶ θρησκευτικῶν, καθὼς καὶ ἡ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῆς τῆς διακρίσεως καὶ αὐτῆς τῆς παρακολουθήσεως ἐκτίμηση τῆς ιδιότυπης χροιάς ποὺ τὸ κάθε θέμα προσλαμβάνει ἐρχόμενο σ' ἐπαφὴν πρὸς κάθε ρεῦμα καὶ ἀναδεικνυόμενον ὑπ' αὐτοῦ. Τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τοῦ ἔργου εἶναι ἡ ἐξαντλητικότης μὲ τὴν ὁποίαν ὁ συγγραφεὺς ἀντιμετωπίζει, πρῶτον, τὰ διαθέσιμα στοιχεῖα· δεύτερον, τὰ δομικὰ σχήματα στὰ ὁποῖα τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἐντάσσονται· τρίτον, τοὺς ἐννοιακοὺς κ' ἐρμηνευτικοὺς διαφορισμοὺς στοὺς ὁποίους οἱ ἀντίστοιχες ἐντάξεις ἀπολήγουν· καὶ τέταρτον, τὶς εἰς δεύτερον βαθμὸν δυνατότητες συσχετισμοῦ τῶν διαφοριζόμενων ἀντιλήψεων, χάριν διατυπώσεως συμπερασμάτων πάντοτε συνεπῶν, τὶς περισσότερες μάλιστα φορές ἄκρως ἀνανεωτικῶν τῶν μέχρι σήμερα κρατουσῶν θέσεων. Οἱ σχέσεις μεταξὺ ἀνατολικῶν στοχαστικῶν κόσμων κ' ἐλληνικῆς φιλοσοφίας, καθὼς κ' οἱ ἀνατολικὲς κ' ἐλληνικὲς συνιστώσες ποὺ πρωτοστάτησαν στὴν διαμόρφωση τῆς χριστιανικῆς διανοήσεως ἦσαν ἤδη γνωστές, κ' ἡ περαιτέρω ἐπὶ μέρους διερεύνησή των εἶναι ὥς σήμερα, ἀρκούντως προωθημένη. Εἶναι, συγκεκριμένα, γνωστὴ ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ συνειδήσεων, χάρη στὴ διακίνηση τῶν ἀγαθῶν, ἀπὸ τὴν Ἰνδία ὥς τὸ Αἰγαῖο διὰ μέσου τοῦ ἱρανικοῦ ὑψιπέδου. Ὁ κ. Βιτσαξῆς δὲν ἀξιοποιεῖ ἀπλῶς τὶς γνώσεις αὐτὲς συνθετικά· ἡ σύνθεσή του τοῦ ἐπιτρέπει νὰ τὶς ὑπερβῇ καὶ νὰ προχωρήσῃ σ' ἀξιολογήσεις τὶς ὁποῖες ἡ ἀκριβολογία του κ' ἡ αὐστηρότης τῆς κριτικῆς του δυνά-



μεως καθιστοῦν ἐπιστημονικῶς ἐπιβεβλημένες, σὲ σημεῖον ὥστε τὸ ἴδιο τὸ ἔργο του νὰ ἐπιβάλλεται ὡς μιὰ δυναμικὴ συνθετικὴ προσφορὰ ποὺ ὑπερβαίνει καθοριστικὰ τὶς μέχρι σήμερα γνώσεις μας ἐπὶ τῶν θεμάτων ποὺ τίγονται σ' αὐτήν, καὶ ν' ἀποβαίνει, ἂν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν οἱ σχετικοὶ πίνακες, ἔργο ἀναφορᾶς, δηλαδὴ ἔργο κλασσικό· κι ἂν, τέλος, ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ αἰσθητικὴ ἀρτιότης τῆς ἐμφανίσεως, ἔργο εὐρωπαϊκὸ πού, προσωπικῶς, καὶ μὲ συναίσθηση τῆς εὐθύνης τῶν λόγων μου, εὐχομαι σύντομα νὰ μεταφρασθῇ σὲ μιὰν διεθνῇ γλῶσσα. Περαινῶ δηλώνοντας πὼς προτίθεμαι νὰ προτείνω ἐκθύμως τὴν βράβευση τοῦ κ. Βιτσαξῆ γιὰ τὸ σημαντικὸ αὐτὸ ἀπόκτημα τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης.

Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

(Μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν)

Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ αἰσθητικὴ τοῦ Johannes Brahms. Φαινομενολογικὴ εἰσαγωγὴ στὴν φιλοσοφία τῆς Μουσικῆς*, ἡμίτομος πρῶτος, Ἀθήνα, Καρδαμίτσα, 1986, 270 σσ., ἡμίτομος δεύτερος, 1989, 252 σσ.

Ἡ δυνατότητα ἐνασχόλησης μὲ τὴ φιλοσοφία τῆς μουσικῆς μέσ' ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τῆς δημιουργίας ἐνὸς συγκεκριμένου μουσουργοῦ εἶναι, ὅπως λέει ὁ συγγραφέας στὸν Πρόλογό του, ἐπίτευγμα τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα. Μουσικοσυνθέτης ὁ ἴδιος καὶ μουσικολόγος, ὅσο καὶ καταξιωμένος φιλόσοφος, μὲ ἓνα φιλοσοφικὸ ἔργο γιὰ τὴ μουσικὴ στὸν Πλάτωνα τὸ ὁποῖο σημάδεψε διεθνῶς τὴν ἐρευνα τῆς μουσικῆς, ὁ ἀκαδημαϊκὸς Ε. Μουτσόπουλος εἶναι καὶ συγγραφέας τοῦ ἔργου *Αἱ Αἰσθητικαὶ κατηγορίαι*, βασικοῦ γιὰ τὴν ἔκθεση τῶν οὐσιαστικότερων αἰσθητικῶν του θεωρήσεων, στοῦ ὁποίου τὴν προέκταση βρίσκεται ἡ «γενικὴ γραμμὴ» τῶν δύο ἡμίτομων γιὰ τὴν αἰσθητικὴ τοῦ Brahms. Στὸ ἔργο αὐτὸ ὁ συγγραφέας, ἀποφεύγοντας τὶς δεδομένες προκαταλήψεις, τόσο τὸν μουσικολογικὸ ἱστορισμὸ ὅσο καὶ τὸν ψυχολογισμό, ἐπέλεξε μιὰ φαινομενολογικὴ μέθοδο, καὶ ξεκινώντας ἀπὸ συγκεκριμένα δεδομένα, τὴν παραδειγματικὴ περίπτωση τῆς πολυδιάστατης τέχνης τοῦ Johannes Brahms —τοῦ ὁποίου τὴν ἄριστη μουσικολογικὴ κατοχὴ τῆς τεχνικῆς μαρτυρεῖ τὸ ἔργο αὐτό— κατόρθωσε νὰ φθάσει μέσα ἀπὸ ἀξιολογικὰ προβλήματα στὴ φιλοσοφικὴ σύλληψη τοῦ οὐσιαστικοῦ νοήματος τῆς τέχνης τῆς μουσικῆς. Ὁ ἴδιος, σὲ ἓνα πολὺ διαφωτιστικὸ χωρίο τοῦ πρώτου ἡμίτομου γράφει: «Κύριος σκοπὸς (τῆς ἐρευνας) εἶναι νὰ εἰσαγάγει, μὲ μέθοδο φαινομενολογικὴ, σὲ μία φιλοσοφία τῆς μουσικῆς μὲ ἀφορμὴ τὴν ἀξιολόγησιν ἐνὸς κατ' ἐξοχὴν ὁλοκληρωμένου καὶ ἰσορροπημέ-

